



# Granollers durant la Segona República Població i economia entorn als anys trenta

47

Ponències  
Anuari del  
Centre d'Estudis  
de Granollers  
2001

**Resum:** *Amb motiu del cinquanta aniversari de l'inici de la Guerra Civil espanyola, un grup d'historiadors, geògrafs i economistes va portar a terme una investigació multidisciplinària entorn al conflicte revolucionari i bèl·lic a Granollers, a partir de les fonts disponibles a l'Arxiu Municipal de Granollers i de la premsa de l'època conservada a l'Herbaroteca Municipal Josep Móra de Granollers. Els resultats d'aquell treball van publicar-se en un llibre editat en dos volums sota el títol de «Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic». A partir de la consulta de nous documents i de la revisió de l'obra publicada, aquesta ponència torna a insistir sobre alguns aspectes de l'estructura demogràfica i econòmica del Granollers dels anys trenta.*

Dintre del cicle de conferències commemoratives del 70 aniversari de la proclamació de la Segona República, se'm va demanar la meua col·laboració per aportar algunes de les dades treballades, ara fa quinze anys, quan recordàvem el 50 aniversari de l'inici de la Guerra Civil el 1936, entorn de l'estructura econòmica i la conflictivitat social a Granollers abans d'iniciar-se el conflicte bèl·lic i revolucionari.

Com a resultat d'aquell treball, crec que rigorós i exhaustiu, sobre diferents aspectes de la rereguarda republicana, va aparèixer el llibre, en dos volums, *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic*, amb aportacions d'altres companys historiadors, geògrafs i economistes, concretament de Joan Garriga, Josep Homs, Albert Camps i Jacint Jordana.<sup>1</sup>

Treballat, fonamentalment, a partir de fonts primàries existents a

---

<sup>1</sup> *Granollers 1936-1939. conflicte revolucionari i bèl·lic. Volum 1. El marc demogràfic i econòmic. Revolució i guerra; Volum 2: El període bèl·lic. canvis i transformacions. Les pèrdues humanes.* Edició a càrrec d'Oikos-tau SA. Vilassar de Mar, 1989-1990.

l'arxiu històric de la ciutat i de la premsa local de l'època, dèiem a la introducció d'aquell llibre, que «el fet de la seva proximitat en el temps i que molts dels seus protagonistes encara avui resten entre nosaltres, ha comportat una sèrie d'impediments i limitacions en el desenvolupament de les recerques més puntuals, sobretot aquelles que tenen relació amb les conseqüències més tràgiques del conflicte», i més endavant afegíem que «alguns dels seus aspectes podrien ser matisats i, fins i tot, ampliat si el respecte al rigor que els mateixos autors d'aquesta investigació han procurat tenir en tot moment, així ho fessin necessari».

De fet, a tenor d'algunes converses posteriors, la consulta de nous documents i l'aparició d'algunes ressenyes publicades més recentment a la premsa local, tot i no alterar les conclusions generals finals, hi ha alguns aspectes nous que convindria afegir i comentar. L'objectiu principal de la meua exposició seria, per tant, tornar a insistir en alguns aspectes de l'estructura econòmica i la conflictivitat social de la ciutat que ens ajudin a comprendre la importància dels canvis en les relacions econòmiques i socials que es varen esdevenir un cop iniciada la Guerra Civil aprofitant aquelles circumstàncies històriques excepcionals.

### **Estructura demogràfica i econòmica a Granollers als anys trenta**

Com a punt de partida i abans d'entrar-hi en detall voldria transcriure algunes de les dades aportades per tres estadístiques, de les moltes existents a l'arxiu històric local, corresponents als anys de 1932 i 1942.<sup>2</sup>

Les dues primeres, demanades pel *Departament de Governació* i el *Comissariat de la Casa Obrera*, respectivament, de la Generalitat de Catalunya, descriuen la situació següent:

---

<sup>2</sup> Lligall *Estadístiques agrícoles*. Arxiu Històric Municipal de Granollers (AHMG)

**Nombre d'habitants (1930)**

	Homes	Dones
De fet.....	6.170	6.529
De dret.....	5.870	6.118

**Indústries principals del terme municipal**

Nom	Nombre de fàbriques	Nombre d'obrers
Teixits de cotó.....	15	1.112
Filats i teixits .....	2	1.088
Blanqueig .....	1	40
Carrosseries .....	2	50
Fàbriques d'electricitat .....	1	18
Pinyons .....	2	28
Foneria i maquinària .....	2	50

**Cens obrer**

Homes .....	2.200
Dones .....	1.800

**Comerç**

Principals productes objectes de transaccions comercials: *llet, cereals i llegums.*

Principals centres consumidors amb els quals tingui relació: *Barcelona.*

**Mercat i Fires**

Mercats: *Dijous.* Principals productes: *polleria, porcs, bestiar bovi i grans.*

Fires: *Dos.*

**Agricultura i ramaderia**

a) Característiques del terreny del terme municipal: *Superfície aproximada*

<i>Erm o erial de riu.....</i>	30 hectàrees
<i>Bosc .....</i>	8 hectàrees
<i>Secà .....</i>	400 hectàrees
<i>Regadiu .....</i>	330 hectàrees

b) Principals classes de conreus i extensió aproximada:

<i>Plantes farratgeres .....</i>	308 hectàrees
<i>Cultius intercalats de vinyes i arbres .....</i>	231 hectàrees
<i>Rels i tuberculs .....</i>	115 hectàrees
<i>Cereals .....</i>	78 hectàrees
<i>Altres cultius .....</i>	38 hectàrees

c) Classe i nombre de caps de bestiar:

<i>De peu rodó .....</i>	425
<i>Boví .....</i>	600
<i>Porcí .....</i>	2.300
<i>Cabrum .....</i>	250

**Força armada**

Hi ha sometent? *Sí*

Hi ha força armada? *Sí (Guardià Civil, 11, i carrabiners, 6)*

L'enquesta «destinada a orientar el Comissariat de la Casa Obrera en compliment de la seva funció social», datada el 13 de desembre de 1932, afegia les dades següents:

Nombre d'habitants: 12.700.

Principal riquesa de la població: *Industrial.*

Aquesta riquesa és anterior o posterior a 1918: *Anterior.*

Està previst per les ordenacions municipals l'afavoriment dels habitatges obrers? *No*

Té el municipi terrenys disponibles per a edificar? *Sí*

Tipus d'indústria de la població. *Indústria tèxtil, en major part, i també de maquinària.*

Té la població colònia fabril o minaire? *No*

Té la població cooperatives? *Sí, una de consum amb 180 cooperativistes.*

Té sindicats la població? *Sí, un, la CNT, amb 2.500 associats.*

Terme mitjà del preu actual de les finques ocupades pels obrers? *10.000 pessetes.*

Terme mitjà dels lloguers dels habitatges obrers en l'actualitat? *40 pessetes mensuals*

Nombre d'obrers que estiguin empleats en les indústries: *1.500.*

Nombre d'obreres que estiguin empleades en les indústries: *1800.*

Les dones treballen a casa o fora de casa? *Fora.*

Hores de treball en la població: *8 hores.*

Jornals mínims actuals: *7 pessetes.*

Té la població albergs per a pobres o vells? *Sí*

Té hospital? *Sí*

Té biblioteca pública? *Sí*

Té museu local: *en organització.*

Té escoles especials de treball? *Sí, de contramestres, manyans i fusters.*

Té l'Ajuntament un criteri urbanístic amb vistes al seu desenvolupament? *Sí, en formació.*

Corn té muntat la població el servei d'aigües? *És d'una empresa particular i força deficient.*

Preu que es paga l'aigua per ploma? *160 pessetes.*

Com té muntat la població el servei d'electricitat? *Amb dues empreses, Estebanell i Pahisa i Energia Elèctrica de Catalunya.*

Preu que es paga per kilowatt? *0'75 pessetes.*

Tenen les cases comunes amb sifó, wàter, bany o dutxa, aigua corrent? *N'hi ha de tota mena*

Té la població pous morts? *Bastants.*

Té la població servei de clavegueres? *Deficient, en construcció*

Té la població obrers en atur forçós? *Sí, uns 100: 2 fusters, 8 paletes i 90 manobres.*

Causes de l'atur forçós al ram de la construcció? *Manca de construcció i acumulació d'obrers forasters.*

Terme mitjà de defuncions anuals en la població? *Unes 200: 30 per tuberculosi, 30 per infeccions, 40 per apoplexies (feridura) i 100 per altres causes.*

Caràcter dels edificis escolars de la població. *un grup escolar i 5 escoles unitàries modernes.*

Deu anys després, l'any 1942, la *Dirección General de Administración Local*, demanava omplir un extens formulari, amb la nota aclaratòria següent:

*«El objeto de estas Estadísticas no tienen relación alguna, próxima ni remota, con los problemas fiscales, ya que el objetivo que nos proponemos es el conocer todo lo más a fondo posible la realidad objetiva de la vida local española para que el poder central pueda acudir en auxilio de las múltiples necesidades de que ella adolece, especialmente en cuanto a los municipios rurales y— refiere».*

Aquesta estadística, molt detallada, ens dóna notícies bastant concretes respecte d'alguns serveis municipals (abastament d'aigües, clavegueram, pavimentació...), serveis públics (ensenyament, sanitat, comunicacions, bancs, vehicles, edificis religiosos, força armada, personal de l'ajuntament), riquesa del municipi, distribució professional, establiments públics, tipus de fàbriques —amb el nombre d'empreses i empleats de cadascuna—, dades de producció agrícola i nombre de caps de bestiar:

Número de vecinos: 6.018.

Número de habitantes: 14.052.

Anejos: Palou, con 856 habitantes

Cementerio: municipal, para 2.600 tumbas. Número de sepulturas privadas 2.540.

Matadero: municipal, con agua corriente. Dispone de nave de sacrificio, depósito, cobertizo para ganado y casa-habitación para conserje.

Abastecimiento de agua: hay 14 fuentes públicas con 850 hectolitros/hora. Por medio de la red de distribución a domicilio se sirven 1.139 casas.

Lavadero público: con capacidad para 126 lavanderas (uno con las pilas totalmente cubierto, otro con pila única medio cubierto y otro con pila pública cubierto de un lado).

Alcantarillado: disponen de él 1.739 casas; 2.000 casas tienen pozos negros.

Pavimentación: adoquinado que cubre unos 10.000 m<sup>2</sup>.

Limpieza urbana: a cargo de la brigada municipal, con dos carros de tracción animal, y recogida de basuras por contrato, mediante subasta.

Alumbrado: 828 luces públicas que consumen 80 kwh/hora.

Servicio contra incendios: existe. En 1941 las pérdidas por este concepto fueron de 250.000 pesetas.

### Viviendas:

Viviendas unifamiliares	3.000	Casas habitadas	3.500
Viviendas plurifamiliares	200	Casas Inhabitadas	100
Viviendas de pisos	400		

No existen casas baratas, económicas o protegidas. 200 casas tienen corral adosado a ellas. 500 casas tienen jardín o huerta. Existen además 400 locales de otra índole. Actualmente hay 25 casas en construcción o reconstrucción. La clase corriente de construcción es de planta baja y piso.

Edificios religiosos: 2 iglesias, 5 oratorios públicos y 3 capillas.

Cuarteles: uno capaz para 500 individuos de tropa y otro para 40 guardias y 2 caballos.

Escuelas: oficiales (un grupo escolar completo, una escuela y tres parbularios), privadas (ocho; de ellas una de enseñanza media, dos academias mercantiles y una escuela de trabajo).

Comunicaciones: hay telégrafo, una estafeta de correos y teléfono, con 291 abonados particulares.

Conventos: uno de franciscanos menores conventuales; otro de monjas josefinas y otro de monjas carmelitas.

Centros de enseñanza media: un instituto oficial y otro de padres escolapios con 3 profesores.

Otros centros culturales: enseñanza particular de comercio y de música y biblioteca.

Número total de profesores y maestros: 25.

Número total de eclesiásticos y sacerdotes: 19.

Servicios sanitarios: hay un hospital con 50 plazas y un asilo con 30.

Otros servicios sociales: un comedor de Auxilio Social, dispensario municipal de la Cruz Roja, laboratorio municipal y baños públicos.

Datos superficiales y longitudinales del municipio: 10 km. de caminos provinciales y locales, los mismos de ferrocarriles.

Servicios de autobuses: un servicio con recorrido total de 70 km. diarios; los demás servicios proceden de otras poblaciones.

Número de vehículos: 55 autos turismos, 101 camiones, 459 carros, 15 autos de alquiler.

### Extensión del municipio:

Z. urbana	350 hectáreas	Z. forestal poblada	2 hectáreas
Z. de ensanche		Z. forestal sin poblar	4 hectáreas
Z. agrícola de secano	650 hectáreas	Z. minera	
Z. agrícola de regadío	500 hectáreas		

**Importe de las exacciones municipales en 1941:**

Rentas	327.556
Eventuales	71.000
Derechos y tasas	443.000
Recargos cuotas y participaciones	185.000
Imposición municipal	215.000
Superavit cuentas municipal 1941	121.000

**Número de personal y retribución del Ayuntamiento:**

En 1936	82	191.100
En 1941	79	234.000

Número de bancos y cajas de ahorro: 3 y 1, respectivamente.

*Hay una cooperativa para comprar viveres; una Hermandad Sindical de Labradores y otras hermandades y asociaciones para socorrer enfermos. También hay una Delegación del Instituto Nacional de Previsión.*

**Profesiones\*:**

Agricultores	613
Rentistas	90
industriales	100
Profesiones libres	116
Empleados públicos	143
Empleados asalariados	4.000
Empleados con dos o mas profesiones	700
Jubilados	50
Extranjeros	20
Paro permanente	
Paro estacional	

\*En la columna de profesiones se pone en cada grupo la profesión principal, si se tienen varias. Se entiende por agricultor tanto el patrono como el colono, y por asalariado, aquel que vive principalmente del salario.

**Número de establecimientos:**

Número de comercios	350	Número de cines	2
Número de talleres	76	Número de bares	4
Número de cafés	24	Número de tabernas	4

**Clases de fábricas, número de instalaciones y de empleados, retribución anual aproximada:**

Productos alimenticios	3	50	325.000
Sidero-metalúrgicas	5	300	1.950.000
Ladrillos, tejas, etc.	11	150	1.125.000
Madera y muebles	15	200	1.250.000
Tejidos e hilados	10	2.200	8.500.000
Artes gráficas	4	32	170.000
Productos químicos	5	50	250.000
Electricidad	2	126	630.000
Loza, cristal, etc.	1	3	22.000
Juguetería	1	2	10.000
De vehículos	1	30	200.000
Harina	1	25	125.000
Molinos de aceite	2	4	2.000
Vinos	2	4	2.000
TOTALES	63	3.176	14.561.000

**Cabezas de ganado:**

Vacuno	700	Mular	55
Caballar	313	Asnal	16
Ovino	180	Cerda	500
Cabrió	100	Avícola	8.000

**Producción agrícola:**

Trigo (toneladas)	226	Cebada (toneladas)	26
Maiz (toneladas)	79	Avena (toneladas)	77
Legumbres (toneladas)	50	Patatas (toneladas)	965
Aceite (hectolitros)	25	Vino (litros)	600.000
Huevos (docenas)	26.000		

## Característiques de l'estructura demogràfica

A continuació exposarem algunes dades més detallades sobre les característiques demogràfiques de Granollers a l'entorn dels anys trenta. Utilitzaré, per això, part de les aportacions fetes pel nostre company, tan prematurament desaparegut, Josep Homs en el seu treball *Granollers i la seva gent abans d'esclatar el conflicte*<sup>3</sup> on va realitzar un acurat i exhaustiu buidatge del Padró Municipal d'Habitants (PMH) d'abril de 1936.

<sup>3</sup> Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic. Volum 1: El marc demogràfic i econòmic.



L'any 1936, Granollers tenia una població censada de 14.165 habitants, dels quals 6.677 eren homes i 7.488 dones. Sense cap mena de dubte, aquesta circumstància li atorgava un paper important, en ser el municipi més poblat del Vallès Oriental, que comptava aleshores amb un total de 64.737 habitants. Mollet del Vallès i Sant Celoni en tenien 6.219 i 4.500, respectivament. La diferència entre aquests i la nostra ciutat era notable i, no cal dir-ho, amb la resta de municipis vallesans, on una vintena dels municipis no arribaven als 1.000 habitants i la resta entre 1.000 i 3.000.

El perímetre edificat, l'any 1936, era molt petit. Al nord, les edificacions agrupades acabaven al carrer del Primer Marquès de les Franqueses, al llarg de la carretera de Ribes, a l'altura del Camí Romà. Cap al sud, tret d'algunes edificacions paral·leles a la carretera del Masnou, el continu urbà es pot dir que tenia el seu límit entre els carrers de Foment i de Colom. Entre aquestes cases i la barriada de Palou hi havia un bon tros, separat per camps i descampats, amb un nucli relativament important aixecat al costat de l'església de Sant Julià i les escoles. En principi, aquesta era l'única direcció possible cap on podia créixer la ciutat, de nord a sud, encaixada longitudinalment en el pla. D'aquí vénen les dues annexions, la del Barri de Lledoner en primer lloc, el 1922, i la de Palou, el 1927.

La barrera de la línia fèrria de MZA a llevant, amb la seva estació a l'emplaçament actual dels edificis de la Guàrdia Municipal i els Jutjats, impedia el seu creixement cap a aquesta zona. Ultra aquest impediment, començaven a aparèixer algunes edificacions més enllà de la via, tot seguint la carretera de Mataró, el principi del carrer d'Agustí Vinyamata i la carretera de Caldes a Sant Celoni. A ponent, era el riu Congost el límit natural del creixement transversal, si bé des d'un primer moment es va crear un petit nucli al voltant de l'Estació del Nord i la carretera de Caldes. Les edificacions, seguint en part la carretera de Barcelona, tenien el seu límit en els actuals carrers de Roger de Flor, incipient encara, Anníbal i Sant Jaume per acabar, endinsant-se fins a la plaça de la Caserna. En aquest sector s'hi trobaven les fàbriques de teixits més importants, tot ocupant illes senceres com les de Roca Umbert, Comas i Murtra.

El carrer de Prim era el més habitat de tots, amb 1.278 habitants. El seguien, per ordre d'importància, els carrers de Corró i de Ricomà.

Segons dades del *Censo de edificios y viviendas de España de 1950* corresponent a la província de Barcelona, sobre un total de 3.670 habitatges existents a Granollers, al voltant del 75% es van construir amb anterioritat de 1900, entre 1900 i 1918 un 6%, un 17,2% entre 1919 i 1936 i tan sols un 2,4% entre 1936 i 1950. Concretament, entre 1924 i 1935 es construïren un total de 577 habitatges i 74 magatzems.<sup>4</sup>

La major part dels edificis que hi havia a Granollers eren força vells, no tots disposaven d'aigua corrent i molts d'ells, com hem pogut veure a les estadístiques de 1942, no estaven connectats a la xarxa de clavegueres. La majoria eren d'un sol habitatge, en cases d'una o dues plantes.

La majoria d'aquests habitatges eren llogats. Segons l'estudi de Jacint Jordana sobre la *Municipalització de l'habitatge durant la Guerra Civil a Granollers*<sup>5</sup>, dels 3.632 habitatges ocupats i registrats a l'octubre de 1937, 2.532 pagaven quotes d'ocupació. El preu dels lloguers, durant la Guerra Civil, oscil·lava entorn del 20% dels sous; no existien forts desequilibris entre l'oferta i la demanda d'habitatges, i tampoc no hi havia grans estocs d'habitatges desocupats.

Segons J.M.Bricall, citat per J. Jordana, els lloguers d'habitatges per a obrers abans de juliol de 1936 oscil·laven entorn de les 50 pessetes mensuals, mentre que el salari mitjà en la mateixa data era d'unes 250 pessetes mensuals. D'altra banda, els preus dels articles de consum més freqüent ens fan veure una situació econòmica molt precària per a la majoria de la població obrera: el 75% dels salaris es destinava a alimentació<sup>6</sup>.

---

<sup>4</sup> *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic. Volum 2: El període bèl·lic: canvis i transformacions*, concretament l'estudi monogràfic de Jacint Jordana, *La municipalització de l'habitatge durant la Guerra Civil a Granollers (1936-1939)*, pàgines 186 i següents.

<sup>5</sup> *Op. Cit.*

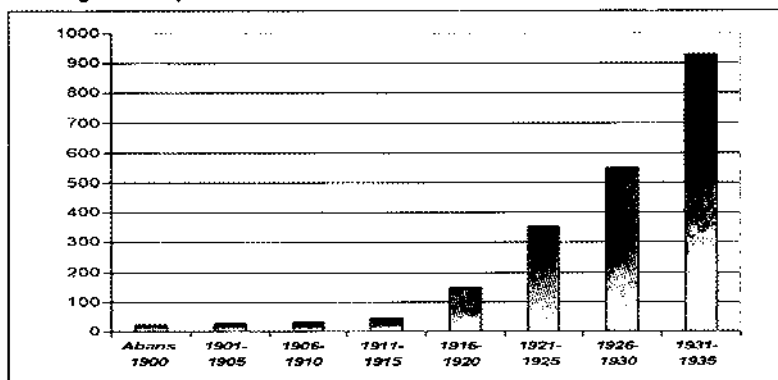
<sup>6</sup> A un a proclama d'Unió d'Esquerra Republicana, distribuïda a la ciutat amb data de 16 de juliol de 1932, es pot llegir: «Unió d'Esquerra Republicana, continuant la tasca en contra la gent burgesa que d'una manera vengonyant abusa de nosaltres amb els lloguers de les cases, volen que el capital que hi tenen invertit els hi proporcionï uns interessos fantàstics, ha comissionat al seu Comitè Permanent que acollint-se als decrets del Govern de la República gestioni per a tots els ciutadans que ho desitgin la revisió del lloguer de la seva vivenda». Tanmateix, en un document amb l'encapçalament «Coste de la vida del obrero», demanat pel Ministerio de Trabajo y Previsión Social, relativa als preus dels articles de consum més freqüent, corresponent al semestre de octubre de 1933 a març de 1934, especifica els següents preus per quilo: pa de blat, 0,70 pessetes; carn de vaca i de xai, 2,50 i 5 pessetes, respectivament; bacallà sec, 2,70; patates i cigrons, 0'30 i 0'95 pessetes; arròs, 0'70; sucre, 1'50; la dotzena d'ous a 3'50 pessetes i el litre de vi, oli i llet, 0,45, 2,10 i 0,70 pessetes, respectivament. (*Fulls solts i Estadístiques Generals, AHMG*)

En esclatar la revolta es produïren alguns incendis d'edificis significatius a Granollers, en un moment de forta agitació social. Les diverses organitzacions sindicals i polítiques que protagonitzaven la nova situació revolucionària intentaren controlar i aturar les situacions de tipus violent. Una de les primeres mesures que realitzaren aquestes organitzacions fou –com a la resta de Catalunya– la incautació de locals, amb la coordinació del *Comitè Antifeixista i Revolucionari* local.

Posteriorment, un decret de la Generalitat, del 7 d'agost, va donar força legal a la situació existent d'ocupació de locals. Pocs dies més tard, el 12 d'agost, decretà un descens generalitzat dels lloguers –del 50% al que eren inferiors a 200 pessetes, la majoria dels existents a Granollers– i un augment dels salaris del 15%. Aquestes mesures eren intents de disminuir la pressió social existent entorn al tema dels lloguers i del cost de la vida, en una situació en què partint d'un sentiment generalitzat de rebuig contra l'alt augment de la inflació en els anys immediatament anteriors, s'hi afegien els efectes de la nova situació revolucionària.

L'acceleració que es produeix en el creixement demogràfic entre els anys 1921 i 1934 té, en part, el seu origen en el que s'ha anomenat la primera onada immigratòria que es veu atreta per l'incipient desenvolupament econòmic de Catalunya en general i de Granollers en particular. Sobretot, com a conseqüència de l'impuls donat a la indústria tèxtil i a les múltiples obres públiques que s'endeguen arreu.

### Any d'arribada a Granollers dels nascuts a la resta d'Espanya segons el padró d'habitants de 1936



FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de Josep Homs a *El període bèl·lic: moment de canvis i transformacions en les tendències generals demogràfiques*.

Dels 14.165 habitants de fet que té Granollers segons el PMH de 1936, 2.117 declaren haver nascut fora de Catalunya i 107 haver nascut a diversos països de l'estranger. Representen un percentatge reduït si el comparem amb el 84% de la població resident que ha nascut al municipi o a la resta de Catalunya.

58 Del creixement real que hi ha entre 1923-1936 a Granollers, de 3.836 persones, 714 corresponien a creixement vegetatiu i la resta, 3.122, a creixement per immigració.

El municipi de les Franqueses és el que aportà més gent en aquest grup, s'ha de tenir en compte l'agregació del Barri de Lledoner, l'any 1922, que comptava amb 87 famílies, amb un total de 316 habitants. L'annexió de Palou, efectiva des de l'1 de gener de 1928, va aportar al municipi uns 800 veïns més.

Dels nascuts fora de Catalunya, destaquen els provinents de la província d'Almeria, en especial dels municipis de Lúcar (on havien nascut 326 habitants segons el PMH de 1936), Serón i Tijola, en menor mesura.<sup>7</sup>

Dels 6.701 actius, el 91,6% es troben ocupats i, la resta, el 8,6% en situació d'atur, segons les dades del PMH de 1936 treballades per Josep Homs. Així, la major part de la població econòmicament activa es trobava ocupada, almenys en el paper. Pel que fa als homes el 89% de la població activa estaven ocupats davant del 96% pel que fa a les dones, a causa del nombre molt més reduït d'aquestes en situació d'atur.

---

<sup>7</sup> A un full destinat «A la opinió pública», signat per Comité del treballadors de la via (Secció A.B.C.) del ram de la construcció del Sindicat CNT, distribuïda per Granollers amb data 23 de maig de 1936, es pot llegir: «Como muchos recordareis, en el mes de noviembre de 1931 llegaron a esta ciudad unos señores, que como reguero de pólvora sembraron la noticia de que venían a empezar las obras (replantació i obres de la doble via de M.S.A.) y que de esta manera solucionarían el grave problema del paro que existía en Granollers... Las obras no dieron comienzo hasta pasados siete meses... Si al llegar a esta ciudad estos señores se encontraron con un censo de unos 200 parados, al empezar la obra, como ya había corrido la voz por toda España, llegaron obreros de otras localidades ansiosos de mitigar su hambre y la de sus familiares. De esta forma aumentó el número de los sin trabajo a 500... En aquella época el jornal mínimo legal era de 8 pesetas -jornal que no llega para cubrir las necesidades más apremiantes- pero la empresa, aprovechándose de nuestra hambre y del de los que fueron llegando al anuncio de trabajo, pagó los jornales a 7 pesetas». Més endavant, la proclama segueix així: «Sería interminable de contar la serie de ruindades que con nosotros se han cometido durante los dos años de gobierno fascistas giroblista, intentándose hasta despedir unos obreros porque eran catalanes... Durante el bienio negro se han efectuado las obras del túnel de Cardedeu y todos hemos visto como se formó una brigada compuesta por muchachos de corta edad a los cuales se les obligaba a hacer trabajos pesadísimos e incluso han trabajado catorce y dieciséis horas diarias »

La distribució percentual per sectors en relació amb la població activa ocupada el 1936 era del 13% al primari, del 59% per al secundari i del 28% per al terciari. Si comparem aquestes dades amb les que disposen per a Catalunya (27% primari, 51% secundari i 22% terciari) hom pot apreciar que hi ha una menor ocupació en el primari, fet que ens pot fer pensar que la nostra ciutat era més industrial i de serveis que no pas agrícola. El fet que no figuri cap dona treballant al sector primari i molt poques al sector terciari fa sospitar que en aquests sectors hi havia hagut certes omissions. De fet les dades corresponents a les Cèdules Personals de 1938, fan pujar el percentatge del sector primari fins al 19% i rebaixen les xifres dels altres sectors, si bé, en aquest cas, també s'haurien de tenir en compte les transformacions revolucionaries hagudes en el sector dels serveis i les dificultats de la indústria.

### **Nombre d'ocupats en les diverses branques d'activitat**

	<b>1936</b>	<b>1938</b>
<i>Agricultura</i>	732	1.176
<i>Ramaderia</i>	26	42
<i>Activitats extractives</i>	12	22
<i>Indústria tèxtil</i>	2.231	2.234
<i>Construcció</i>	413	603
<i>Tallers metal·lúrgics</i>	287	327
<i>Confecció i vestit</i>	219	161
<i>Aliments i begudes</i>	180	251
<i>Tallers de fusteria</i>	157	189
<i>Aigua, gas i electricitat</i>	97	79
<i>Arts gràfiques</i>	21	22
<i>Indústria química</i>	11	0
<i>Comerç</i>	545	523
<i>Transports i comunicacions</i>	232	262
<i>Hoteleria i similars</i>	114	88
<i>Administració pública i defensa</i>	169	191
<i>Ensenyament i sanitat</i>	98	62
<i>Serveis diversos</i>	535	392

En termes generals es pot dir que Granollers té un alt percentatge d'assalariats, dels quals la majoria són dones que treballen a la indústria tèxtil i homes a la resta d'activitats del sector secundari.

Si per altra banda, analitzem el que fou l'antic municipi de Palou, recentment annexionat, la seva estructura és completament diferent. Aquí predominen els treballadors per compte propi, els pagesos –propietaris o arrendataris–, fet del qual es pot deduir tot un altre comportament polític i ideològic. Per altra banda, si bé a Palou hi ha molts pocs immigrants, la seva majoria es troben ocupats al secundari, en la seva major part són treballadors a sou.

### **Distribució socioprofessional dels ocupats segons el PMH de 1936:**

	<b>Sector primari</b>	<b>Sector secundari</b>	<b>Sector terciari</b>
<i>Assalariats</i>	19%	90%	58%
<i>Compte propi</i>	59%	8%	32%
<i>Ajut familiar</i>	22%	2%	10%

A més de l'agricultura, les activitats on trobem més actius ocupats per compte propi és en la construcció, seguit dels fusters i la confecció en el sector secundari, i sobretot al grup del comerç en el sector terciari.

Els actius ocupats en forma d'ajut familiar són un grup minoritari i molt concentrat en el sector primari i en el terciari, com a conseqüència de tenir aquests més titulars independents o treballadors per compte propi.

El total d'assalariats respecte a la població activa ocupada és del 72,3%, és a dir, gairebé més de les dues terceres parts del total. El 93,3% de tots els actius nascuts fora de Catalunya pertanyen a la categoria d'assalariats, equivalents al 18,8% dels 4.397 treballadors. D'aquests, la major proporció d'immigrants corresponen al sector secundari.

El sector primari és el que menys assalariats aporta: 143 persones segons el PMH de 1936. El sector secundari, com era d'esperar, és el que major nombre d'efectius: hi ha més dones que homes, amb 1.679 i 1.586 respectivament; la professió netament predominant és la tèxtil, amb el 42,3% d'homes i el 92,9% de dones ocupades, la resta de professions d'aquest sector –construcció, metall, fusta...– són més minoritàries.

En el sector terciari, el major nombre d'assalariats es concentra en els transports i les comunicacions, seguit de l'administració pública i defensa i els serveis diversos; mentre en els primers oficis predominen els homes, en els serveis diversos hi ha més dones: hi ha incloses 195 serventes i 32 bugaderes.

El nombre d'aturats enregistrats al PMH de 1936 és de 574, és a dir, el 8,5% del total de la població activa, tots residents a Granollers i cap a l'antic municipi de Palou. La majoria són homes, si bé molt probablement algunes de les dones en situació d'atur no consten com a tal sinó com a «mestresses de casa».

Dels 574 aturats, 213, és a dir, el 37,1%, es poden considerar immigrants; el 90,9% d'aquests han arribat a Granollers durant els últims quinze anys, sobretot entre 1931 i 1935, amb 94 persones, dels quals 58 eren nascuts a la província d'Almeria.

### **Característiques de l'estructura econòmica**

Ja hem destacat la importància del sector secundari quant al nombre d'ocupats, i la forta presència femenina en aquest sector, sobretot al ram tèxtil. Comentaré seguidament alguns aspectes més concrets relacionats amb aquesta activitat.

En el decurs d'una dècada, 1909-1919, la vila confirma el seu caràcter industrial que començava a definir-la des de principis del segle. Els trets d'aquesta industrialització els podem concretar en els aspectes següents:

1. Pes decisiu del sector tèxtil i fabril, les empreses del qual s'han anat mecanitzant progressivament. Resten, encara, alguns tallers petits, però hi ha una tendència clara vers la seva absorció i concentració per les grans empreses del ram, dirigides per gerents i administrades, en algunes ocasions, des de Barcelona.
2. La metal·lúrgia, dependent del sector tèxtil, augmenta quantitativament. Les grans indústries tèxtils solen tenir tallers de serralleria annexos alhora que apareixen nombrosos tallers de maquinària i fusteria mecànica, normalment de reduïdes dimensions.

3. Igualment a remolc del sector tèxtil es desenvolupà el de la construcció, motiu pel qual augmentà el nombre de forns i bòbiles de rajoleria, també de petites dimensions.

4. Les indústries relacionades amb el sector de l'alimentació i el consum –fàbriques de gasoses, pastes de sopa, molins, fàbriques de sabons i lleixius...–, en general segueixen una evolució ascendent; encara que de reduïdes dimensions i de caràcter quasi artesanal, ajuden a confirmar el caràcter industrial que va adquirint Granollers.

5. Finalment, les activitats que podríem relacionar amb els serveis –tallers d'articles de vestir, impremtes, proveïment d'aigua i subministraments energètics–, marquen el caràcter autosuficient de la ciutat alhora que ens confirmen la seva importància entre les localitats veïnes.

Aquests trets, molt generals, són els mateixos que observem amb anterioritat a l'esclat del conflicte bèl·lic i revolucionari de 1936-1939. Les relacions d'inscrits a la Tarifa 3ª de Contribució Industrial entre 1920 i 1936 van fent-se, any rere any, més extenses, però continua essent el sector tèxtil el més important, pel volum d'ocupació i la contínua mecanització, el que arrossega la resta d'indústries, de reduïdes dimensions i amb tecnologia, de vegades, completament obsoleta.

Per fer front a aquest últim impediment i a tenor de les expectatives revolucionàries provocades per l'aixecament militar, el Consell d'Economia, des de l'Ajuntament, fomentarà la formació d'agrupaments col·lectius a, pràcticament, totes les branques productives, llevat de les fàbriques tèxtils i d'alguns tallers metal·lúrgics on es crearan *Comitès Obrers de Control* o seran intervingudes per organismes dependents del Govern de la Generalitat.

No obstant això, constatem la desaparició d'algunes empreses, explicable pel progressiu dèficit de primeres matèries que faria impossible el manteniment del mateix nombre d'empreses que existien en iniciar-se la contesa i als efectes destructius de la guerra, com els bombardeigs o incendis provocats abans de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat.

Acabat el conflicte bèl·lic i amb ell l'experiència revolucionària viscuda a la rereguarda, l'estructura industrial de la ciutat recupera les característiques anteriors: un fort sector tèxtil amb poques i grans empreses i una multitud de petits propietaris de tallers que



tornen a produir aïlladament després d'haver-se vist forçats, poc o molt, a agrupar els seus mitjans de producció.

### Motors en establiments industrials i comercials (1936-1940)

	Alimentació			Químic			Metal·lúrgic			Fusta			Impremtes			Construcció		
	1936	'937	1940	1936	1937	1940	1936	1937	'940	'936	1937	1940	1936	1937	'940	1936	'937	1940
Nombre	24	23	24	11	11	10	20	19	34	15	13	21	6	6	6	5	5	8
Potència (HP)	166	161	94	96	96	110	72	69	101	41	41	61	5	5	5	11	10	5

63

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades del *Padró de contribuents i Inspecció de motors i instal·lacions a establiments industrials i comercials*, corresponents a les dates indicades (AHMG).

Centrant-nos en les indústries tèxtils, des del punt de vista comparatiu i per tal de mesurar els efectes del conflicte bèl·lic i revolucionari, hem arribat a les conclusions següents:

- El nombre de treballadors que agrupen les empreses tèxtils més importants de la ciutat és similar abans i després de la Guerra Civil, si bé s'aprecia una lleugera disminució el 1940 respecte a 1936.
- Més important és la disminució de telers, progressiva des de 1932 però més important en 1940, sobretot en algunes indústries, com Roca Umbert.
- Conseqüentment, si exceptuem les destruccions provocades pels bombardeigs franquistes o els incendis dels republicans en algunes indústries importants, la situació que es trobaren molts dels patrons quan tornaren a les seves indústries pogué ser pitjor pel fet en si de la guerra, però no pel de la col·lectivització; és més, en alguns casos, tant des del punt de vista financer com tecnològic, les trobaren en millor situació.

### Seguiment de les principals indústries tèxtils a Granollers (1932-1936-1940)

	Roca Umbert C.A.	Vda. Joan Torrás	Josep Serra Forn	Filats i Teixits Comas	Antoni Guitart Guitart	Indústries Murtra SA	Pius Anfrés Martí
Nombre							
Obrers	830 - 917 - 762	220 - 217 - sd	126 - 136 - 94	240 - 339 - 347	102 - 95 - sd	167 - 171 - 209	102 - 114 - sd
Nombre							
Telers	592 - 597 - 530	222 - 205 - 260	140 - 140 - 140	140 - 92 - 97	128 - 104 - 100	121 - 98 - 150	107 - 107 - 97
Potència							
motors (HP)	348 - 348 - 324	149 - 128 - 146	71 - 71 - 73	221 - 221 - 219	45 - 69 - 55	122 - 103 - 108	72 - 72 - 65

Per acabar aquest apartat, reproduïm una relació cronològica de conflictes laborals de caràcter reivindicatiu i dels moviments revolucionaris més significatius en què es veié immersa la ciutat durant els anys de la Segona República. Com es podrà apreciar uns i altres es combinen i confereixen a la ciutat un marcat caràcter obrerista que explicaria, en part, l'envergadura dels esdeveniments que tindrien lloc en produir-se la insurrecció militar de juliol de 1936:

1931. Els obrers de la construcció, uns 300, es declaren en vaga davant la negativa patronal d'acceptar les noves *Bases de Treball* proposades, que sí que han estat acceptades per la patronal metal·lúrgica i tèxtil: implantació de jornals mínims i dret d'una setmana de vacances pagades.<sup>8</sup>

1932. Vaga del 250 obrers que treballen en el nou traçat de la via MSA. El motiu és que l'empresa es nega a augmentar el jornal de 7 a 8 pessetes i que no vol reconèixer l'organització confederal. La vaga es perllongà intermitentment entre novembre de 1932 i febrer de 1933.<sup>9</sup> Assemblea Miting dels treballadors de l'art fabril i tèxtil afiliat a la CNT.<sup>10</sup>

1933. Maig: intent de vaga general revolucionària promogut per la CNT; les Guàrdies d'Assalt vinguts de Barcelona prenen Granollers; hi ha nombroses detencions i es clausuren els sindicats<sup>11</sup>. El desembre es produí una nova temptativa revolucionària sufocada per l'arribada de dues bateries d'artilleria del Regiment de la

---

<sup>8</sup> Preveient les pràctiques revolucionàries que tindran lloc a la ciutat un cop iniciat el conflicte revolucionari i bèl·lic de 1936-1939, els obrers de la construcció van decidir organitzar-se en forma de cooperativa de producció. La proclama distribuïda a Granollers, amb data de 14 de juliol de 1931 diu el següent: «no havent-se pogut solucionar el conflicte plantejat per la intransigència dels patrons del ram de la Construcció, nosaltres, els obrers del mateix ram, conscients dels perjudicis que reportaria a la prosperitat i al benestar dels nostres conciutadans i a nosaltres mateixos la llarga durada del conflicte, tots, com un sol home, ens hem ajuntat per a portar a terme la Cooperativa de la Construcció, puix estem fermament convençuts que serà en benefici dels propietaris com dels obrers, ja que així quedaran suprimits els intermediaris...»

<sup>9</sup> A una proclama, datada el 26 de novembre de 1932, el Comitè de Vaga informava als granollerins de la seva tràgica situació. Entre altres coses deia: «*Los patronos de fondas, que albergan el mayor número de huelguistas, antes de iniciarse el conflicto les aseguraron que, caso de producirse, no temerán su boicot, su hostilidad, que, durara lo que durara la huelga, no les faltaria nada. Pero, de pronto la situación ha cambiado. Esta semana, dichos señores, pisoteando sus afirmaciones, colocan a los obreros que tienen a pensión ante el dilema brutal de pagar lo que consumen o que se marchen... No nos arredra el número de enemigos, ni los peligros. La moral de los bravos luchadores de la obras del ferrocarril, es cada día mayor. No ha habido ni un sola traidor, ni uno solo que se atreva a traicionar la causa de sus compañeros. Con esas trescientas voluntades forjadas en el yunque del dolor, nos bastan para salir triunfantes. Y venceremos, porque ese es nuestro anhelo...*»

Guarnició de Mataró; es produïren, novament, detencions i es clausuraren els locals de la CNT.

1934. Vaga de contramestres de les fàbriques locals de teixits i filats adscrits al sindicat *El Ràdium*, entre maig i juliol; es produeix el primer assassinat social a la ciutat en ser tirotejat, per uns desconeguts, l'obrer contramestre Antoni Ambrós, que no s'havia sumat a la vaga.<sup>12</sup> A començaments d'octubre Granollers s'afegeix, com altres ciutats importants de Catalunya, al moviment federalista promogut des de la Generalitat en oposició al caràcter antiautonomista i antisocial del Govern Central, després del triomf de les dretes en les darreres eleccions legislatives. El moviment de Granollers fou sufocat posteriorment a la intervenció de l'artilleria dies després de la capitulació de Barcelona: es produïren nombroses detencions i empresonaments i la destitució de la corporació municipal.

1935. Restablerta la normalitat constitucional, se succeeixen les reunions i els mitings de caràcter societari; es reivindica la implantació de la setmana de 44 hores, assegurances de malaltia i retir obrer.<sup>13</sup>

1936. En iniciar-se la insurrecció militar, el juliol, els obrers de la via, pertanyents a la companyia *Ferrocarrils i Construccions ABC*, feien vaga.<sup>14</sup>

---

<sup>10</sup> Al full distribuït a Granollers, l'1 de desembre de 1932, es pot llegir el següent: «*En estos momentos en que la burguesía catalana trata, por todos los medios que están a su alcance, de lanzarnos a la miseria, es cuando todos los trabajadores debemos ponernos en continuo contacto, para ver la manera de hacer frente a toda esta casta privilegiada, la cual no mira si causa perjuicios ni pérdidas, sino que quiere ir sacando el jugo, cada día más, a los que todo lo producimos y nada poseemos...*»

<sup>11</sup> A la proclama, datada a Barcelona el 7 de maig de 1933, i distribuïda entre els treballadors de Granollers es pot llegir: «*La situación del país no puede ser mas ruinosa y desesperada. El obrero ha llegado a un estado tal de opresión y de miseria, que no cuenta para si más que con su propia desesperación y con la brutal intervención de la fuerza armada...*»

<sup>12</sup> A un full signat per «*Un grupo de obreros del Bloque Obrero y Campesino*», datada a Granollers, en maig de 1934, es deia el següent: «*Camaradas: un esquirol, sea quien sea, es siempre un ser repugnante. ¡Despreciable! Criticar una huelga es ponerse al lado de la burguesía. Es propio de traidores, de inconscientes o de fascistas...*»

<sup>13</sup> A la convocatòria d'un mitin organitzat per la CNT «contra la pena de muerte, contra el fascismo y la guerra» a on parlarien Ricardo Sanz, Buenaventura Durruti, Francisco Carreño i Juan Garcia Oliver, es pot llegir: «*Trabajadores de Granollers, trabajadores de la tierra: este primer acto, después de tan largo silencio, debido a la ignominiosa arbitrariedad gubernamental de estos últimos años, tiene una honda significación en la lucha que empieza... La situación político-social de nuestro pueblo, como la de todos los países en la actualidad, exige marcar, de una manera directa, la trayectoria libertaria, que es el puntal más firme de nuestra invencible CNT, para oponerse, con sus principios de emancipación, a los avances fascistas de todas las políticas.* »

A l'abril de 1936 es celebrà una assemblea d'obrers al local de La Unió Liberal per informar dels punts a tractar en el proper Congrés de Saragossa de la CNT del mes de maig. D'entre els diferents dictàmens aprovats al Congrés esmentat destaquem-ne dos que semblen vaticinar els esdeveniments que pocs mesos després es desenvoluparien: el dictamen sobre la «situació política y social» en aquells moments i el del «Concepte confederal del Comunisme Llibertari». En el primer dictamen es reafirmava el poc entusiasme anarcosindicalista pel que feia al sistema democràtic existent:

*«Creyendo que la actual situación política y social no tiene solución en el Parlamento, y que al desatarse este puede provocar una reacción derechista o bien una dictadura –no importa de qué clase– debe ser la CNT, reafirmando sus principios apolíticos, quien se lance abiertamente a demostrar la ineficacia y el fracaso del parlamentarismo».*

Sobre el segon dictamen esmentat i aprovat, destaquen les primeres mesures a prendre un cop iniciada la «Revolució», que amb alguns matisos i impediments fou el que s'intentà portar a la pràctica en algunes zones de la rereguarda republicana durant els primers mesos de la Guerra Civil:

*«Terminado el aspecto violento de la revolución, se declaran abolidos: la propiedad privada, el Estado, el principio de autoridad y, por consiguiente, las clases que dividen a los hombres en explotadores y explotados, oprimidos y opresores. Socializada la riqueza, las organizaciones de los productores, ya libres, se encargarán de la administración directa de la producción y del consumo. Establecida en cada comunidad la Comuna Libertaria, pondremos en marcha el nuevo mecanismo social. Los productores de cada ramo u oficio, reunidos en sus Sindicatos y en los lugares de trabajo, determinaran libremente la forma en que este ha de ser*

---

<sup>1a</sup> La vaga es va iniciar des de feia més de sis setmanes i donada la intransigència de l'empresa els obrers s'havien proposat la possibilitat de treballar de forma col·lectiva. L'oferta de l'empresa, no obstant, resultava del tot inviable. Al full informatiu dirigit a la opinió pública es pot llegir: "Enterada la empresa de que los obreros habían solicitado del Ministerio de Obras Públicas y de la Compañía de M.Z.A. que concedieran a la malsana empresa la rescisión del contrato, y que al mismo tiempo lo cedieran en cooperación a los obreros, toda vez que la empresa dice que no tiene margen para satisfacer los jornales que pedimos en ley y que son de justicia; ya que a nosotros nos consta que la empresa ha ganado por lo mínimo un 35% en todo cuanto ha construido. la empresa nos entrega el trabajo colectivo, pero con más de un 67% de descuento. Además hemos de pagar aparte el alquiler de tractores, vías y herramientas varias y toda clase de reparaciones... De manera, que con apenas un 33% hemos de sacarnos el jornal y conservar y reparar las máquinas y material "

*organizado... Desde luego, es preciso crear ya, desde ahora, la idea de que los primeros tiempos de la revolución no resultarán fáciles y de que será preciso que cada hombre aporte el máximo esfuerzo y consuma solamente lo que permitan las posibilidades de la producción. Todo período constructivo exige sacrificio y aceptación individual y colectiva y a no crear dificultades a la obra reconstructora de la sociedad que de común acuerdo todos realizaremos...»*

Amb l'experiència de lluita abans apuntada i amb el suport ideològic indicat, el proletariat de Granollers, majoritàriament cenetista, contestà a l'aixecament militar amb un intent de reorganitzar les relacions socials i econòmiques de la ciutat, segons el seu punt de vista.

Seguint amb l'anàlisi dels diversos sectors econòmics de la ciutat exposarem, molt breument, l'evolució del nombre i tipus d'establiments comercials a través de les llistes de la *Tarifa 2<sup>a</sup> de Contribució Industrial* entre 1935 i 1939.

Un primer aspecte que s'aprecia és la superabundància de comerços relacionats amb la venda de productes alimentaris: queviures, begudes... que representen al voltant del 50% dels negocis comercials existents.

En segon lloc destaquem la gran varietat d'articles que s'exposen per vendre. Nosaltres, per simplificar, els hem agrupat en tres categories, però a cadascuna hi ha una gran diversitat.

Després dels productes alimentaris, el major nombre de contribuents comercials es dediquen a la venda de roba i calçat. Els comerços dedicats a la venda d'articles de primera necessitat representen, en conjunt, al voltant del 75% al llarg del període que estem considerant; el 25% restant se'l reparteixen, més o menys homogeniament, els comerços de productes químics, articles sanitaris, material elèctric i de precisió, articles de la llar, objectes de regal, articles metàl·lics i productes energètics, tot remarcant el paper de centre redistribuïdor i d'aprovisionament que feia Granollers a l'àmbit comarcal.

Per acabar, una reflexió sobre l'evolució numèrica dels contribuents comercials entre 1935 i 1939: mentre durà la Guerra sofriren un

continu retrocés el nombre de comerços, en general, i particularment els d'articles alimentaris; fenomen que hem de considerar propi del moment per raó de la Guerra en si mateixa –pel dèficit de subsistències- i a la revolució –pel control i la centralització en el repartiment dels aliments que es va intentar portar a terme des dels Magatzems de Distribució- rebuda amb poc entusiasme entre aquest sector de la petita burgesia de la ciutat.<sup>15</sup>

### Distribució i evolució del nombre de contribuents del comerç (1935-1939)

	Nov-1935	Des-1936	Des-1937	Abril-1939
<i>Alimentació</i>	204	193	126	155
<i>Articles de vestir</i>	94	81	74	68
<i>Articles de la llar</i>	101	95	83	89

FONT: Elaboració pròpia a partir de les llistes de la 1a tarifa de Contribució Industrial (1935-1939) (AHMG). Alimentació: comerços relacionats amb la venda de productes alimentaris (queviures, begudes...) Articles de vestir: comerços relacionats amb la venda d'articles tèxtils i de pell (merceries, gorres, sabateries...) Articles de la llar: comerços d'articles molt diversos com mobles, matalassos, banyeres, rellotges, ferreteries, maquinària, drogues, perfums, objectes d'escriptori, joguines, carbó, gasolina...

Finalment, per acabar aquest apartat sobre les característiques de l'estructura econòmica, farem l'anàlisi del sector primari centrant-nos en els aspectes següents: l'estudi sociològic de la població pagesa, els tipus d'explotacions agràries i ramaderes i algunes dades sobre les relacions socials a l'àmbit agrari.

Ja hem comentat que la població agrària a Granollers no era

<sup>15</sup> D'entre les moltes al·lusions que apareixen a les actes de les sessions municipals en que es discuteix la forma com s'estava portant a terme l'organització de la «nova economia» a la ciutat un cop iniciada la Guerra Civil extraïem un fragment corresponent a la sessió del 19 de febrer de 1937: «El company Rosell (representant per la UGT) recorda que en la permanent de la setmana passada va parlar de la conveniència que tots els esforços fossin dedicats a la guerra, i en conseqüència que cessessin actuacions directament encaminades a perjudicar el petit comerç. Es refereix a la creació de magatzems distribuïdors que no són ni col·lectivitzacions ni cooperatives, però que fan la vida impossible als petits industrials del ram de queviures, negant-los el proveïment dels articles del ram, que fa temps va advertir era contraproductent aquesta actuació envers els petits industrials, homes d'esquerra; que li van plaure les manifestacions fetes per l'Alcalde (Manuel Fabregat, de la CNT) en la darrera sessió i recorda que va demanar es tornés enrera el que s'havia fet amb les petites botigues de queviures, i no solament no s'ha fet, sinó que continua fent-se pressió a aquests petits comerciants, la qual cosa porta un estat d'intranquil·litar i de protesta a la reraguàrd, en aquests moments, contraproductent. Entén que s'ha de prendre una resolució, i s'hauria de saber perquè es fa tot això ja que no hi ha acord municipal...»

excessivament nombrosa als anys trenta si la comparem amb el conjunt de la població activa de la ciutat. Tanmateix, aquest sector tindrà una importància qualitativa inqüestionable en la inestabilitat social provocada pel dèficit de subsistències a mesura que es perllongà els mesos de Guerra.

Una primera constatació a tenir en compte és que una part important d'aquests conreadors no eren els propietaris de les terres: no hi ha correspondència entre les llistes de *Contribució Territorial Rústica i Pecuària* de 1935 i 1939, amb la corresponent als anys 1937-1938; per contra, la majoria dels contribuents que figuren a la llista elaborada durant la Guerra Civil coincideixen amb els que figuren al *Cens de Conreadors* subjectes a la *Llei de contractes de conreu*, votada pel Parlament de Catalunya, a l'abril de 1934, i amb el *Cens Sindical Agrícola*, d'agost de 1937, realitzat per donar compliment al *Decret de sindicació obligatòria* de la Generalitat. Hi hauria, per tant, un volum molt important d'arrendataris, per compte propi, no assalariats, però tampoc propietaris de la terra que treballaven.

Segons el *Cens Sindical Agrícola* de 1937 el nombre de treballadors útils per al treball agrícola era de 594. D'aquests, 438 eren homes i 156 dones, és a dir, el 73 i el 27%, respectivament. Per tant, preponderància de la mà d'obra masculina, però un xifra significativa de dones, que no figuraven al PMH de 1936.

La majoria d'aquests pagesos eren més grans de 30 anys, concretament el 95%, i més de la meitat en tenien més de 50. El procés industrial juga aquí un paper fonamental en la desviació de la mà d'obra jove de les tasques agrícoles, mentre que el pagès adult, fortament arrelat a la terra, no l'abandona. Relacionat estretament amb això tenim la dada del temps de residència a Granollers: el 66% feia més de 25 anys que residia al municipi enfront del 34% restant que portaven menys d'aquests anys a Granollers. Quasi tots havien nascut a Catalunya, el 98,5%, sobretot al mateix municipi, el 48%, o a pobles de les rodalies –la Roca, les Franqueses, Canovelles–.

Dintre del municipi no existien finques grans de les anomenades «hisendes» com es responia a l'enquesta del Comissariat de la Casa Obrera de 1932, comentada al principi de l'exposició. Segons

les *Contribucions Territorials* de 1935, els majors contribuents els trobem a la barriada de Palou i alguns d'ells, el més importants, són forasters: la majoria d'aquests no tornen a aparèixer a les llistes de Contribució de 1937-1938 i sí a les corresponents a 1939, un cop acabada la Guerra.

70

De fet era important el nombre de contribuents residents fora del terme municipal i igualment el seu pes econòmic: contra els 453 contribuents residents a Granollers i Palou el 1935, en tenim 170 de fora del terme; quant a la seva riquesa el 8 grans contribuents residents a Barcelona pagaven 32.719 pessetes enfront de les 26.398 dels 297 contribuents agraris residents a Granollers. D'altra banda, el pes específic de Palou al sector és evident i per això l'esmentem per separat.

Això no obstant, malgrat les desigualtats existents entre residents i forasters i entre Granollers i Palou, no podem deixar d'afirmar que la lectura principal que se'n desprèn és la de la preponderància de la petita propietat agrària, en la majoria dels casos insuficient per a la subsistència familiar i, normalment, complementària d'altres activitats, com el treball a la indústria.

Segons el *Cens Sindicat Agrícola* de 1937 el total de finques o parcel·les treballades era de 1.357; quasi el 50% dels conreadors diuen explotar 3 o menys parcel·les i l'altra meitat, entre 3 i 10, que sumades, fins i tot en el 6 casos que tenen més de 10 parcel·les, no suposaven grans extensions de terres com les existents en altres llocs de la Península, però no, a grans trets, a Catalunya.

L'extensió mitjana que treballava cada conreador era petita, entorn de 25.000 m<sup>2</sup> –segons la classificació de Pascual Carrión es consideren finques «molt petites» les compreses entre 10.000 i 50.000 m<sup>2</sup>–, per tant, es tracta de finques minúscules, de vegades, i fraccionades en diverses parcel·les.

La reducció de les terres destinades al conreu del blat des de mitjans segle XIX tindrà com a conseqüència una major dependència de Granollers vers els pobles de la comarca per abastar-se d'aquest aliment tan important. Un qüestionari, de data tan llunyana com el 20 de març de 1858, descriu la situació següent: «Amb la collita (de cereals) d'aquest terme no n'hi ha prou per al consum de les



persones i del bestiar, però els sobrants dels pobles propers són més que suficients per atendre totes les necessitats». És el preu que s'ha de pagar a la major especialització vers el blat de moro i la vinya.

El pas del segle XIX al XX a l'agricultura granollerina el marca la crisi de la vinya i l'increment de la ramaderia i, per tant, dels farratges verds. «Les vaques lleteres –descriu Salvador Llobet– són introduïdes a l'economia dels pagesos davant la demanda de llet per al consum de Barcelona (...). La necessitat de farratges verds han mogut a augmentar el regadiu a fi de facilitar-los durant l'estiu; després, la necessitat de sembrar farratges d'hivern i de primavera han mogut els pagesos a arrencar moltes vinyes (...). Els adobs orgànics que l'explotació ramadera comporta han transformat al seu torn l'aspecte dels camps...»

No existeixen grans ramaders, sinó que la característica és la possessió d'un cavall, una mitjana de 5 vaques i uns quants porcs. Aquesta seria la panoràmica general que se'ns presenta al voltant dels anys trenta.

### Nombre d'hectàrees segons classes de conreu (1881– 1945)

	1881	1932	1937-38	1945
<i>Cereals de secà</i>	150	366	432	470
<i>Conreus de regadiu</i>	67	308	308	328
<i>Conreus de vinya</i>	166	81	118	141
<i>Arbres fruiters</i>		10	10	54

Elaboració pròpia segons les dades de les estadístiques següents: *Estadística de producció agrària (1881)*, *Dades generals del terme municipal (1932)*, *Contribució Territorial Rústica i Pecuària (1937/1938)* i *Informe sobre la riquesa rústica i pecuària del terme municipal (1945)*. (AHMG).

L'annexió del terme de Palou, el 1927, sens cap dubte, comportà no sols una major extensió de les terres de conreu, sinó també un important canvi qualitatiu en els productes agraris, donat que el 55% dels conreus de regadiu els trobem a aquesta barriada. Durant els anys de la Guerra Civil, davant la necessitat d'aprofitar tot el terreny disponible en uns anys d'escassetat d'aliments, augmentà el nombre d'hectàrees conreades.

## Aprofitament agrícola a Granollers segons les declaracions per a la Contribució territorial rústica i pecuària (1937-1938)

	Conjunt del municipi	Palou
Hectàrees de cereals de secà	432	212
Hectàrees de conreus de regadiu	308	171
Hectàrees de conreus de vinya	118	35
Hectàrees de bosc (avellaners)	10	8
Nombre de porcs	756	385
Nombre de vaques	677	331
Nombre de bestiar cavalli	287	137
Nombre de bestiar cabrum	99	7
Nombre de bous	35	13

72

Després de la Guerra Civil, a l'informe tramès a la Direcció General d'Administració Local el 1942, ja comentat, s'aprecia un nou increment de les terres conreades, tant de secà com de regadiu i, al mateix temps, la impossibilitat de seguir ampliant-les: les zones d'erm o bosc, pràcticament, han desaparegut.

Quant a la ramaderia, els efectes de la postguerra feren minvar de manera molt important el nombre de caps de bestiar, con es desprèn de la riquesa pecuària descrita el 1945.<sup>16</sup>

És un tòpic dir que la història moderna de Catalunya no té problemes socials agraris importants, com si els problemes del camp haguessin quedat definitivament resolts després de la Sentència Arbitral de Guadalupe que posà fi a la guerra entre els pagesos de remença i els senyors feudals –que, per cert, adquirí gran virulència a la nostra comarca. Es cert que a Catalunya no existeixen problemes tan greus com els que genera el latifundisme de les regions centrals i meridionals de la Península o els minifundis de Galícia. Tanmateix, tampoc es pot dir que la història rural de Catalunya no hi hagi tingut alguns entrebancs.

Com a la resta de Catalunya, els desacords entre parcera*s* *rabassaires* i propietaris és el problema de major transcendència quant a conflictivitat agrària referida a la nostra ciutat. El procés seguit per

<sup>16</sup> El nombre de caps de bestiar segons aquesta estadística era els següents: cavalls, 147; mules, 40; ases, 9; vaques, 128 i porcs, 20.

a la seva solució és el de la via legal i es desestimen les mesures de força, de caràcter més o menys revolucionari, promogudes entre el proletariat industrial.

El règim de parceria era molt estès a Catalunya i constituïa el sistema d'explotació predominant a la franja prelitoral, inclòs el nostre Vallès. Existien multituds de variants, però a trets generals consistia en això que segueix: el propietari cedia la terra al parcer per al conreu i aquest li lliurava anualment una part proporcional de la collita, que no solia ser més gran de la meitat ni més petita d'un quart; el propietari solia aportar les llavors, adobs, etc.. i pagava les contribucions; aquestes aportacions i pagaments uns cops eren totals i altres, només parcials. Era un fet comprovat que el parcer treballava amb més afany que el jornalero, perquè precisament no cobrava un salari fix, sinó una part proporcional de la producció de la finca que conreava.

La *Llei de contractes de conreu* de 1934, promoguda per la Generalitat i suspesa transitòriament durant el «Bienni Negre» (octubre de 1934-febrer de 1936), intentava donar una solució moderada al conflicte «rabassaire» malgrat les suspicàcies que va generar entre els sectors més conservadors i radicals de l'agre català<sup>17</sup>.

No obstant això, fins a la Guerra Civil i la seva paral·lela revolució social a la rereguarda republicana, els arrendataris no veuran satisfetes les seves aspiracions de convertir-se en propietaris efectius de les terres que treballaven, aprofitant les excepcionals circumstàncies revolucionàries; si bé, les penúries alimentàries de la població urbana a mesura que es perllongà el conflicte bèl·lic, com també els intents de controlar la comercialització de la producció agrària, provocaren un progressiu allunyament dels postulats revolucionaris i un enfrontament constant entre el medi agrari i l'urbà.

<sup>17</sup> D'un full convocant a una reunió general extraordinària a tots els treballadors de la terra del Sindicat Unió Agrícola de Granollers, datada el 15 d'abril de 1936 –després del Bienni Negre–, descriu la situació següent: «Els propietaris, apoiats pels governants ineptes i inconscients, exercint la mateixa política agrària feudalista dels segles XVII, han fet d'aquesta comarca agrícola un feude dels seus insans capricis, puix que han efectuat 200 llançaments de la terra als que la treballen, han executat per vies judicials posant en pràctica les més iniques coaccions, sols amb les mires al seu lucre personal han fet més de 600 augments... Propietaris sense consciència, però molt patriotes a sa manera, puix que fins roben a l'Estat ocultant al fisc bona part de sa riquesa, tota vegada que molts d'ells no surten de pagar més de 3 pessetes de contribució per quartera de terra, i no obstant perceben la meitat, el terç o quarta part del fruit; altres que de la propietat han fet "hortets" i això fa que d'una quartera de terra en percebeixen 400 pessetes. Doncs bé, aquestes argolles, posades al coll del pobre pagès, van immediatament i irremissiblement a rompre's. Els rabassaires conscients detestem, no volem més grillons ni més esclavatge.»

## Conclusions

L'adveniment de la II República, a l'abril de 1931, va obrir la porta a l'esperança de grans sectors socials amb la creença que es posaria fi a tota una sèrie de problemes històrics estructurals pendents. Tanmateix, va reactivar el procés d'associacionisme i de consciència política, que llavors ja era prou important.

La resistència dels qui veien perillar la seva situació de domini secular i el desig de capgirar la situació de manera immediata, van agreujar el grau de conflictivitat social que finalment portaria a la Guerra Civil.

La conjuntura internacional adversa, en un context de crisi econòmica i d'aparició de moviments ideològics totalitaris arreu d'Europa, no van facilitar tampoc l'assentament i el desenvolupament del programa reformista republicà.

D'altra banda, la reacció dretana durant el Bienni Negre, suprimint els avantatges socials que havien aconseguit els treballadors, acomiadant obrers, produint desnonaments als camps i empresonaments després dels fets d'octubre de 1934, va provocar una radicalització dels moviments socials i va donar el cop de gràcia als plantejaments reformistes republicans. Era el moment de la revolució.

La participació decidida del proletariat en l'aixafament de la revolta militar a Catalunya va obligar els poders públics a cedir davant les aspiracions de camperols i obrers d'organitzar de manera diferent les relacions socioeconòmiques. Tanmateix i a mesura que la guerra es va prolongar i les institucions van recuperar protagonisme, es va intentar, i a la llarga es va aconseguir, posar límits al moviment revolucionari sorgit des de la base. També, el fet que en el front antifeixista no tots fossin obrers, sinó que existia una abundant classe mitjana d'idees republicanes, va justificar les contínues concessions d'aquells quan es percebé que l'enemic que es tenia davant era molt més poderós del que en un principi es creia. L'objectiu de fer la guerra i la revolució a un mateix temps defensat per les organitzacions més radicals, va donar pas al plantejament més moderat de dirigir tots els esforços al triomf sobre el feixisme, deixant les experiències revolucionaries per a millor ocasió.

Lluny de la interpretació reaccionària que sols veu en els esdeveniments que se succeeixen a la rereguarda republicana un moviment de revenja i boja destrucció dels desposseïts enfront de l'ordre tradicional, malgrat les possibilitats d'imposar una nova situació per la força, el proletariat, en general, va adoptar una actitud moderada i intentà superar mitjançant el diàleg els enfrontaments d'interessos que tradicionalment havien fet inevitable la lluita de classes.

Intentar generalitzar comportaments aïllats d'alguns elements fanàtics incontrolats, que sorgeixen en tota revolució aprofitant el buit de poder, resulta més que improcedent si tenim en compte que amb la Guerra Civil no sols es dirimia entre el binomi feixisme-democràcia, sinó que també entrava en joc l'objectiu de superar les tradicionals diferències de classe a través de la posada en pràctica d'un nou sistema econòmic i una nova organització de la societat. Sens dubte el poder dels revolucionaris en els primers mesos va intimidar més d'una mala consciència i obligà els antics propietaris a acomodar-se a la nova situació. La benevolència i la manca de preparació dels obrers en algunes ocasions, va permetre que molts dels nous organismes creats per la revolució fossin dirigits per antics patrons; d'altra banda, aquells que varen voler mantenir-se al marge de l'experiència aviat van comptar amb el suport dels partits republicans més moderats, posant en dubte més d'una actuació revolucionària que en altres circumstàncies no haurien estat admeses donada l'hegemonia dels plantejaments ideològics que es criticaven. Per contra, pocs dies després de la presa de la ciutat per les tropes franquistes, començà la confecció de nombroses i interminables llistes d'inculpatos en responsabilitats per haver destacat en la vida política, social o econòmica del període «rojo», i s'inicià el que seria un llarg procés de repressió institucionalitzada.

**Joaquim Ledesma Pardo**